

BAKOS ISTVÁN

Emlékeim a kollégista Kilencekről

I.

Az Eötvös Kollégium, egyetemi éveink számos szellemi élménye, diadalmas izgalma köt hajdani diáktársaimhoz, az *Elérhetetlen föld* alkotógárdájához, a Kilencekhez. A Kollégium „a mi időnkben”, a hatvanas évek elejétől, lépésről-lépésre kezdte visszahódítani hajdani autonómiáját, s a szakkollégium indításával a minőségi képzés rehabilitálását is megcélozta.

Sajnos soha nem vezettem naplót, mint hajdan Fodor András, akinek könyvéből megtudhatjuk pl. a nagyírú Kollégium főszerkesztésének igaz történetét, s azt, hogy abban Kardos (Pándi) Pál és társai milyen gyalázatos szerepet játszottak. Zömük – a diktatúra korifeusaként – még a mi diákkorunkban is uralta a kultúrát, gyötörte a „*Szabaddon szolgál a szellem*” örököseit.

Az Eötvös Kollégium s benne kortárs költőink egymással szolidáris küzdelme jó példa arra, hogy a nemzettagadó Kádár-korszakban is volt élet, irodalom, voltak eszményeink, s az önkényuralommal szembeni ellenállásunk nem lebecsülendő hatással befolyásolta a honi közéletet és közérzetet. Emlékeket idézek, hogy érzékeltessem az *Elérhetetlen föld* világát:

Napló nélkül is, időtlenül, elevenen él bennem s még jó néhány kortársamban a lelkesítő költői estek és a lázító versek emléke. Mindaz, amit a Kilenceknek köszönhetek-köszönhetünk. Ezek a vers-emlék szilánkok akkoriban életünket-sorsunkat befolyásoló élmények hordozói voltak. Ősztönzők, amelyeket baráti évődés közben, szerelmi hódításaink során, a kollégiumi összejöveteleken, sőt még a zuhanyozóban is föl-fölidéztünk.

Gondoljuk csak el, mennyivel könnyebb volt Kiss Bence *Hivogatójával* vagy Mezey Kati *Fordított Kőműves Kelemenjével* megvallani vonzódásunkat, mint az ő vers-támaszuk nélkül! Rózsa Bandi *Balatonszemese*, Utassy „Dzsó” *Illegális nászéjszakája* pedig a közelítő együttlét varázsát sugallta, míg Györi Laci *Különös világa* régi szerelmek emlékét idézte.

Népszerűségnek örvendtek az életérzésünket tükröző, vallomások szegénylegény-versek, amelyek címeit, mindenkitől hármat – talán egy társ-kollégiumi estre készülődve –, emlékeztetőül leírtam: Rózsa Endre: *Elsüllyedt csatatér, Honfoglalás, Vers ifjúságom értelméről...* Utassy József: *Monológ a pódiumon, A Nagy Szavak körútján, Ember az őszben...* Györi László: *Kiver a láz, földem eltemet, Történelem, Nyitány...* Mezey Katalin: *Nagycsüörtök, nagypéntek, A hontalanság évszaka,*

Kifutópályák... Molnár Imre: *Ifjúságom emlékműve, Hősök, Van-e jogunk?...* Kiss Benedek: *Szóítlan vagyok, Dal, Cavatina, ...* Oláh János: *Elérhetetlen föld, Szisziifusz, Gramofon...* Konc József: *Könyveim cementes zsákban, Mérsékelt égöv, Szieszta...* Kovács István: *Emlék, Évszak-változások, Ágyúöntők földje...*

Akkoriban még versmondó körünk is volt, Görög Mari, Vincze Ildi, Albert Jóska, Doba Laci, Gombocz Jani nagy sikerrel szerepeltek nálunk és mindenfelé. Előszeretettel szavalták a Kilencek verseit is, ám én jobban szerettem, ha azokat maguktól a szerzőktől hallom. Főleg a kitűnő versmondó Utassy Józsefét, akinek egy nevezetes szavalata március idusán, minden ünneplő kollégistát lenyűgözött.

Március 15-re az Eötvös Kollégiumban mindig gondosan, jól megválasztott előadóval, színvonalas, méltó programmal készültünk. Ez a mi ünnepünk (a mindenkor ifjúság) volt! Még inkább azzá vált akkor, amikor kollégista társunk új versével köszönthettük. Emlékeimben úgy él, hogy Szabad György tanár úr veretes beszéde és a 48-as dalok után maga a költő, Utassy lépett a zsúfolt nagytársalgó emelvényére. Zengő hangján egyenesen a szívünkbe dörögte Petőfi idéző riadóját:

Zúg március

*Én szemfedőlapod lerántom:
kelj föl és járj, Petőfi Sándor!*

*Zúg Március, záporos fény ver,
suhog a zászlós tűz a vérben.*

*Hüvelyét veszti, brong a kardlap:
úgy kelj föl, mint forradalmad!*

*Szedd össze csontjaid, barátom:
lopnak a bőség kosarából,*

*a jognak asztalánál lopnak,
népek nevében! S te halott vagy?*

*Holnap a szellem napvilágát
roppantják ránk a hétszer gyávák.*

*Talpra, Petőfi! Sirodat rázom:
szólj még egyszer a Szabadságról!”*

Éreztük, hogy megszületett nemzedékünk márciusi szöze. Hallatán újjáéledtünk! A mi üzenetünk volt ez a – Kádár-korszakon villámként átható – vers, amellyel kollégistatársunk, barátunk Utassy József ajándékozott

meg mindnyájunkat. Az egész nemzetet! Még zúgott a taps, amikor ünnepi szónokunk, Szabad György professzor úr elsőként gratulált a költőnek...

II.

Abban az időben, amikor a tervezett antológia költőivel egy fedél alatt éltem az Eötvös Kollégiumban, barátságosan tanítottuk – az ő verseikkel is – magyarra a külföldi diákokat. Szívesen fogadtuk a környező országokból hozzánk látogató magyar költőket, írókat, diákokat, füllegálisan szállást is adtunk nekik. Ünnepeltük a művész kollégistákat. Irodalmi speciálkollégiumunkat Kiss Ferenc tanár úr vezette. Könyvtárunkban Sánta Ferenc dolgozott. Az egyetemen Czine Mihály előadásait és Koczkás Sándor szemináriumát látogattuk. Nem voltak barátok, de értékörzőként – Nagy Lászlóval, Juhász Ferencsel, Váci Mihállyal együtt – mindjünk támogatta az antológia megjelentetését. Hiába. Nem tudták elérni, hogy a derekas válogató-szerkesztő munkával készült, nemzedékünket reprezentáló alkotócsoporthoz munkája kellő időben megjelenjen.

Akkor aztán hirtelen, a Kilencek antológiáját nemrég elutasító könyvkiadó – a Szépirodalmi – számára is fontossá váltak a fiatal költők. Ők szerveztek antológiát számukra! No, nem a Kilenceknek, hanem tizenöt ifjú poétának, akik jeles költő-patronsusok ajánlásával bocsáthaták a közönség elé – fejenként öt-hatszáz sornyi – versüket. Ez *Költők egymás közt* címmel, a Kner Nyomdában készült mives kötetben, négyszáznegyven oldalon, a Kilencek antológiájával majdnem egy időben jelent meg. Szép volt, nagy volt, elég jó is volt...

Mi százszor jobban kedveltük mégis a száznyolcvan oldalas, zsebünkben hordott, kéznél lévő kis *Elérhetetlen földet*, akkor is, amikor az – a gyakori használat miatt – már lapokra hullt szét! A könyvespolcunkra került hivatalos antológia fülszövegének első mondata így szólt: „A kiadó azt reméli, hogy nemcsak a »névjegyüket« helyezik el ezzel az antológiával a mai magyar líra kereszttáblájára...”. A Kilencek közül egyedül Kiss Bencének, (s tán bosszantásul, Rózsa Bandi költő-névrokonának, Rózsa Andrásnak) juttattak helyet a kötetben...

Ha lenne naplóm, akkor felidézhetném, hogy kik, milyen indokkal és miképp gátolták annak idején a Kilencek nagy-szerű antológiájának megjelenését, bátorító verseik közkinccsé tételét. Túlélő tanújuk vagyok! Összevethetném akkori és mostani gáncsolókat, köztük azokat, akik a 2007-es Frankfurti Könyvvásárra – a magyar értékek külföldi bemutatása program keretében – készült *Hungarian VisitCard: Magyarország irodalmi névjegye* című CD-ROM-ot – őket és értékeiket megtagadva – összeállították.

A Typotex Kiadónál megjelent nagyszabású vállalkozás harmadik darabja hetvenhét magyar alkotó (hat-

vanhat kortárs, tizenegy klasszikus) művein keresztül, huszonnégy nyelven mutatja be a magyar életet és irodalmunkat a világnak. Rendkívül egyoldalúan. Hiszen a szerkesztők kirekesztették az összeállításból a mai magyar irodalom olyan kiválóságait, mint pl. *Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Csurka István, Dobos László, Faludy György, Farkas Árpád, Fekete Gyula, Ferencz István, Gál Sándor, Gion Nándor, Győri László, Gyurkovics Tibor, Jókai Anna, Juhász Ferenc, Kányádi Sándor, Kiss Benedek, Kodolányi Gyula, Koncsol László, Kovács István, Lackfi János, Lászlóffy Aladár, Lázár Ervin, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Nagy Zoltán Mihály, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Sánta Ferenc, Sütő András, Szabó Magda, Szilágyi István, Tornai József, Tözsér Árpád, Utassy József, Vasadi Péter, Vári Fábrián László, Zalán Tibor*. Nélkülük a legújabb kor irodalmi arcképcsarnoka hiteltelen. Nézzék meg, kiket válogattak be helyettük! Főleg a posztmoderneket, s a népiek táborából Csoóri Sándort, s (tán fricskaként) az Írószövetség elnökét, Kalász Mártont!

Látható, hogy a hivatalos irodalmi névjegyek szempontjai s a módszerek nem sokat változtak. Negyven éve a Kilenceket autonómia-harcukért, most irodalmunk tartóoszlopait azért büntetik, mert őrtálló tagjai maradtak a nemzeti ellenállás fél évszázada élő intézményének. A Magyar Írószövetség ugyanis – akárcsak 1958-ban –, 2006. október 23-án szót emelt a barbár önkény ellen, s nyilatkozata után ismét a támadások célkeresztjébe került.

Hasonló értékrendben – a Kilenceket kihagyva (*nem mandolva!*) – állították össze *A magyar irodalom története I–II–III.* című kiadványt; s annak immár világhálón is terjesztett *Neospenót-Villanyospenót* honlapját. Szomorú, hogy e szűkkeblű irodalomtörténet szerkesztői és szerzői gárdájában, néhány egykori kollégistatársunk is szerepel...

III.

A hatvanas évek második fele, a fennálló rendszerek, a gazdaság reformja, a politikai-hatalmi viszonyok megváltoztatása, megújítása jegyében zajlott Európa-szerte. A nyugat-európai diáklázadások letörése és a prágai tavasz eltiprása utáni ellenállás a szovjet blokkban az önkényuralom monolit szervezetein belüli frakcióharcok álcáiban is folyt.

A megújulás, a lázadás erői főleg a protest művészek, civil mozgalmak stb. sáncái mögé húzódtak. Gondolok a cseh írókra, a cseh új hullám filmeseinek maradékára; a lengyeleknél a katolikus egyház körül alakuló egyesületekre, az amatőr színházakra; Mrožek drámáinak, Wajdák filmjeinek mozgósító erejük volt; utat kerestek, szervezkedtek a vasfüggöny mögött másutt is. Így például a Szovjetunióban, ahol a hozzánk

Hamletként ellátogató Vlagyimir Viszockij dalestjei, illetve Jevtusenko, Vinokurov és társaik KGB-figyelte versbemutatói vonzották a fiatal értelmiség tömegeit.

Ebben a reményvesztett, kiszolgáltatott környezetben adtak halvány életjelet idehaza az egyetemisták és fiatal művészek különböző csoportjai a tiltás-tűrési határán rendezett színdarabokkal, művészeti kiállításokkal, koncertekkel, költői előadóestekkel, klubdélutánokkal... Budapesten e közéleti-kulturális események jó része a Műegyetem és az ELTE vonzáskörében zajlott. Az 1968-as táncdalfesztiválon legnépszerűbb Illés együttes Szörényiékkel, Bródy-

val, Koncz Zsuzsával, illetve az Omega a BME budavári kollégiumába és a Vár-bazár fölötti Ifjúsági Parkba csalta hétféteken az fiatalokat. Ezt a korszakot színesítik a rendszer és az egyház által is üldözött katolikus Bulányi atya Bokor-mozgalma, a Balázs Béla Filmstúdiók filmjei meg a fiatal avantgárd művészek kiállításai, botrányt kavaró performanszai is. Nálunk a bölcsészkaron az Egyetemi Színpad rendezvényei, az amatőr filmesek izgalmas filmsorozatai, az Eötvös Kollégium meg az Egyetemi Klub vitaestjei, a Kilencek – egyetem falain túlnyúló, testvérkollégiumok rendezte – előadó-estjei köré szerveződött nagyszámú lelkes közönség, amelyet gyakran az ügynökök figyelme kísért.

A „szabadság kis köreinek” tágulása, a sokféle kulturális mozgolódás egyik fontos megnyilvánulása volt a „bölcsészkar események”-ként elhíresült kezdeményezés, amelynek során a magyar ifjúság egészét átfogó monolit szervezet, a KISZ demokratizálására, megújítására tettünk kísérletet...

A Kari KISZ 1969. április 28-án kezdődő, tizennégy órán át tartó vezetőségválasztó küldöttgyűlésén a párt jelöltjével szemben – az ideológiailag elmarasztalt kollégium diákbizottsági titkárát –, engem választottak a kar ifjúsági vezetőjének. Ezt sem a KISZ, sem a párt felsőbb vezetésének zöme nem akarta elfogadni. Május végén aztán Kádár János – első és utolsó Eötvös-kollégiumi és ELTE – látogatásán mégis szentesítette a küldöttgyűlés döntését.

A Szárszón rendezett (saját) nyári vezetőképző táborunkban megvitattott program alapján ősszel nekiláttunk a munkának. Alig kezdtünk a szervezet reformjához, hatalmi döntés állta utunkat. Nem csak azért, mert rosszul időztettük a diákönkormányzat új intézményét, a Kari Gyűlést! (Nem vettük figyelembe, hogy október 11-hez közel van október 23!) Az egyetemi párt-

határozat következményeként fegyelmi eljárások sora indult ellenünk. Cenzúrázták népszerű Kari Híradókat, leváltották a főszerkesztőjét, Könczöl Csabát. November közepétől a kari KISZ-szervezet működését is felfüggesztették.

Ezután csoda történt: 1969 decemberében, többszöri kísérlet és három évi halogatás után – az Írószövetség KISZ Szervezete kiadásában, Nagy László előszavával és Angyal János szerkesztésében – végre megjelent az *Elérhetetlen föld*, a Kilencek antológiája. Gettósított időszakunkban határtalan örömmel fogadtuk ezt a KIS(Z)-kiadványt! Erőt merítettünk belőle – az alkotó közösség makacs küzdelméből, a könyv megjelenésével elért győzelmükből, az igazság és a szabadság ígézetében fogant, lázadva lázító verseiből – a gyötretések túléléséhez.

A letaglózott, szervezeti működésében korlátozott Kari Bizottságban úgy döntöttünk, hogy saját szervezésben, illetve közreműködésünkkel *Elérhetetlen föld*-estet rendezünk az Egyetemi Színpadon. Híreltük mindenütt, készültünk rá, majd Berek Kati, Vándorfi László, a diák-versmondók, s főleg a Kilencek, illetve a Halmos–Sebő páros népzenei közreműködésével, Bíró Mari szerkesztői munkája nyomán kitűnő, kétórás, feledhetetlen műsort kaptunk.

A zsúfolásig megtelt színházteremben hosszan dörögött a taps. Nagy siker volt! Ünnepeztünk! Ünnepeztünk most is, hiszen kies hazánkban nincs annál nagyobb csoda, hogy akik negyven éve, „föltreplültek rajban”, képesek voltak – saját tehetségüket gyümölcsöztetve, egymásra ügyelve – úgy szárnyalni, hogy csapatuk épségben maradjon, hazaérjen, ahogy – a példabeszéd szerint –, a V betű formában repülő darvak teszik.